

İNSAN VE TOPLUM BİLİMLERİ ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

Cilt / Vol: 7, Sayı/Issue: 3, 2018

Sayfa: 2142-2157

Received/Geliş: Accepted/Kabul:

[23-05-2018] – [24-09-2018]

Yerli Topluluklarda İktidarın Bir Panoraması

Dr. Mustafa SOLMAZ

Orcid ID: 0000-0002-3323-7448

e-mail: amustimi@gmail.com

Öz

İrokualar'da, Trobriand adalarında, Nambikwaralar'da, Bororolar'da, Tupinambalar'da iktidarın temel belirlemelerinin neler olduğu araştırmanın konusunu oluşturmaktadır. Bu amaçla bahsedilen yerliler üzerinde araştırmalar yapan, antropolojik veriler sunan önde gelen araştırmacıların görüşlerine yer verilmiştir. Seçimin, zenginliğin, cömertliğin, bilgi ve becerinin, uzlaşının, iyi bir hitabete sahip olmanın bu topluluklardaki şeflik kurumunun meşruiyetinin temelinde yatan şeyler oldukları anlaşılmıştır. Dahası zenginliğin kökeninde yer alan hediye-karşı hediye'nin hem Bourdieu'nun hem de Baudrillard'ın modern toplumlara dair tartışmalarında yine iktidar eksenli olarak kullanıldıklarına değinilmiştir. Bilgi ile iktidar arasındaki ilişkinin uzun soluklu olduğunu göstermek için de Sümer toplumuna, Antik Yunan uygarlığına ve Foucault'nun teorisine kısaca yer verilmiştir. Yerliler arasında iktidarın meşruiyetini sağlayan gerekçelerin birçoğunun dönüşmüş halleriyle bugün bile geçerli olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: İktidar, şef, İrokualar, Trobriand adaları, Nambikwaralar, Bororolar, Tupinambalar.

A Panorama of Power in the Indigenous Communities

Abstract

The theme of this study is the basic determinations of power in the Iroquois, the Trobrianders, the Nambikwara, the Bororo and the Tupinamba. For this purpose, the opinions of leading researchers who carried out researches on these indigenous peoples and presented anthropological data are cited. It was understood that election, richness, generosity, knowledge and skills, reconciliation and being a good orator underlie the legitimacy of the institution of chiefship in these communities. Furthermore, the present study touches on that gift and counter-gift, which are at the basis of wealth were used as power-centric in both Bourdieu's and Baudrillard's debates about modern societies. To indicate that the relation between knowledge and power is long-termed, the study mentions the Sumerian society, the civilization of Ancient Greece and Foucault's theory. It has been concluded that many of the elements which constitute the legitimacy of power among indigenous communities even in their transformed states still prevail.

Keywords: Power, Chief, Iroquois, Trobriand islands, Nambikwaras, Bororos, Tupinambas.

Giriş

Teknolojinin, araç-gerecin yeterince gelişme imkânı bulamadığı yerlilerde şiddet araçlarından yeterince destek alamayan iktidar yani şef, bu eksikliği başka bir şeyle telafi etmek zorundadır ki, onun bu yöndeki hareketi kendisinden ziyade topluluğun diğer üyelerini memnun edecektir. Çünkü şef, şiddet araçlarından yoksun olduğu için baskıya, zora dayalı bir egemenliğe sahip olamaz, kendi başına egemen olduğunu da iddia edemez ancak topluluğun diğer üyelerinin rızasını alarak iktidarı elde eder.

Şefin elde ettiği iktidarın iyi bir şekilde anlaşılması gereklidir. Onu topluluğun diğer üyelerinden mutlak anlamda ayırmayan, onunla grup arasında aşılmaz duvarlar örmeyen bu iktidarın temel niteliği prestije dayalı olmasıdır. Biz de araştırmamızda şefin prestije dayalı bu iktidarı nasıl edindiğini, onun yollarının neler olduğunu göstermeye çalışacağız ki bunlar sırasıyla seçimle, zenginlikle, cömertlikle, bilgi ve beceriyle, uzlaşıyla, iyi bir hitabete sahip olmayla ilişkilidir.

1. Seçim

Amerikan Kızılderilileri üzerine araştırma yapan Morgan, onların konfederasyon aşamasına kadar ulaştıklarını fakat daha yüksek bir derece olan devlet örgütlenmesine erişemediklerini belirtir. Morgan'ın devlet kavramından anladığı şey toprağa dayalı olarak örgütlenmiş politik bir toplumdur ve ona ilk erişenler ise uygarlığın temsilcileri olan Yunanlılar ile Romalılardır. Devletin konfederasyondan ayrı olmasının ve ondan daha üst bir seviyede bulunmasının sebebi, onu oluşturan kabilelerin konfederasyonda olduğu gibi ayrı olmaları değil, kendi aralarında kaynaşmaları ve bütünleşmeleridir. Konfederasyonları oluşturan birim kabilelerdir, kabileleri meydana getiren firatrilere ve firatrilere oluşturan ise soylardır. Firatrilere daha çok dini işlerle, dinsel törenlerin düzenlenmesiyle ilişkili olduğundan onun politik bir niteliğe sahip olduğunu söylemek zordur. Bu durumda soyların bir araya gelmesinden kabileler, kabilelerin birbirlerine yaklaşmalarından konfederasyonlar, kabilelerin birbirleriyle kaynaşmalarından ise devlet adlı politik toplum ortaya çıkar ki İrokualar bu sonuncu düzeye kadar yükselememişlerdir.

Varlık sürdürme araçlarıyla toplumsal örgütlenme arasında bağlantı kuran Morgan (1986) İlkel Yabanıl, Barbarlık ve Uygarlık olmak üzere üç temel gelişim safhası saptar. İlkel Yabanıl dönem de kendi içerisinde bitki köklerinin ve çeşitli ağaç kabuklarının yenildiği aşağı, ateşin bulunduğu ve balık avcılığının öğrenildiği orta, ok ve yayın icat edildiği dahası kara hayvanlarının avcılığının yapılmaya başlandığı üst aşama olarak üçe ayrılır. Çömleğin icat edildiği ya da ona muadil olarak taneli bitkilerin yetiştirildiği aşağı, hayvan sürülerinin evcilleştirildiği orta ve demirin icat edildiği üst aşama ise Barbarlık döneminin safhalarını oluşturmaktadır. Yazının

bulunmasının başlangıcını temsil eden Uygarlık döneminin orta ve üst dönemleri hakkında ise yeterli açıklamalarda bulunmayan Morgan, bu varlık sürdürme araçlarıyla politik örgütlenmeler arasında bağlantı kurar.

Soyların bir araya gelerek oluşturdukları kabile örgütlenmesinin Barbarlığın aşağı, kabilelerin birbirlerine yaklaşarak oluşturdukları konfederasyonların Barbarlığın aşağı ve orta, kabilelerin kaynaşarak, bütünleşerek oluşturdukları devlet örgütlenmesinin ise uygarlığın başlangıç dönemlerine tekabül ettiğini söyler. Kabilelerin yönetim biçimi, temelde reisler kuruluna dayanır, reisler kurulu ise soyların şeflerinden oluşur. Soyun reisliğine seçilen kimseler, bu soyu kabile birimi içerisinde temsil ederler. Böylelikle soylardan bir araya gelen kabilenin yönetimi, soyların reislerince icra edilir. Aynı şekilde konfederasyonlar da bir reisler kurulundan ve ayrıca genel bir askeri komutandan oluşur. Konfederasyon aşamasındaki reisler kurulu ile diğer kurullar arasında bir ilişki var mıdır, varsa nasıldır? Bu noktada Morgan'ın açık bir şey söylediğini söylemek mümkün görünmemekle birlikte bazı ipuçları verdiğini inkâr etmek de olanaklı değildir. Çünkü ona göre soyun reisliğine getirilen bir kimse aynı zamanda kabile meclisine ve daha üstte yer alan konfederasyon kuruluna da kendiliğinden üye olur. Ayrıca yine soy içerisinde seçilmiş bir reisin göreve başlayabilmesi için konfederasyon kurulunun onayı da gereklidir (Morgan, 1986: 187-188). Devlet örgütlenmesinin ortaya çıktığı Uygarlık döneminin başlangıcında ise yine reisler kurulu ile genel bir askeri komutan vardır ama aynı zamanda artık bir halk meclisi de vardır. Homeros devri Gekleri, Romus dönemi İtalyan kabileleri gibi Barbarlığın üst döneminde bulunan kabilelerdeki yönetim buna benzer. Halk meclisine bir yönetim organı niteliği kazandıran şey; nüfusun büyümesi, halkın çevresi surlarla çevrili yerleşim yerlerinde yaşamaya başlaması, topraktan ve hayvan sürülerinden elde edilen servetin artışı... vb. şeyler gösterilebilir (Morgan, 1986: 251).

Uygarlık döneminin başlangıcında kendisini senatoya dönüştürecek kadar uzun bir dönemce varlığını koruyan reisler kurulunun temelinde yer alan reislik kurumunun gelişimi İrokualar'da "sachemlik" ve "savaş reisliği" olmak üzere iki tür şeflik kurumu vasıtasıyla olur. Sachemlik barış zamanı işlerine bakar ve soyun firatri ile olan ilişkilerinden sorumludur. Diğeri ise soyun savaş işleriyle ilgilenen bu anlamda da kişisel cesareti ve yeteneği gerektiren, soyun kabile ile ilişkilerinden sorumlu bir kurumdur. Sachemlik seçim yolu ile yürütülür, savaş reisliği ise kalıtsal değildir. Bu görev kişisel yetenek ve liyakati olanlara verilir ve kişinin ölümüyle sonlanır (Morgan, 1986: 185-186). Sachemliğin sorumluluğu daha çok soyun kendisiyle ilişkilidir ve bundan dolayı soyun resmi olarak başıdır. Reis ise daha çok soyun dışarıyla, soyun kabileyle iletişiminden sorumludur ve

sachemle birlikte reisler kurulunun da üyesidir. Savaş reisliğinin kalıtsal olmaması, önemlidir. Ancak seçimle iş başına gelmemekte midir? "... sachemliği'ne getirilecek kimse kabile meclisine ve daha yüksekteki konfederasyon kuruluna da kendiliğinden üye olmaktadır. Aynı yöntem, aynı nedenlerle savaş reisinin seçilmesinde ve adaylığının onanmasında da uygulanmaktadır." (Morgan, 1986: 187). Buradan hareketle birinci olarak savaş reisleri de seçimle iş başına getirilir ama bu zorunlu değildir. İkinci olarak reisler kuruluna yalnızca savaş reisi ya da sachem değil, onların her ikisi de üye olur. Üçüncü olarak sachemlik için söz konusu olan ilkeler, savaş reisliği için de geçerlidir.

Seçime katılanlar ileride Yunanlılarda olduğu gibi kimi kısıtlamalarla karşı karşıya değildir. Ergen yaştaki erkeklerin tüm üyelerinin yanında kadınlar da bu seçime katılırlar ve seçim, açık oylama yolu ile yapılır (Morgan, 1986: 187). En çok oyu olan aday seçimi kazanır ancak onun diğer soylar tarafından onanması gerekir. Bu da yetmez, göreve başlayabilmesi için seçilen reisin, konfederasyon kurulunca atanması da gereklidir. Çünkü soyun reisliğine seçilen kimse yukarıda denildiği gibi doğrudan kabile ve konfederasyon kuruluna da üye olmaktadır. Seçilen kimse ise daha önceki reisin erkek kardeşlerinden biridir ya da kız kardeşlerinden birinin oğludur ama çoğunlukla kendi oğlu değildir. Kendi oğlu neden değildir diye sorduğumuzda ise yerli toplulukların anaerkil yapıda olduklarını görürüz. Çünkü kardeşi kendi oğlu değildir dolayısıyla ataerkil bir şekilde devam eden soy ilişkileri yoktur. Benzeri şekilde kız kardeşinin oğlu anaerkil bir şekilde devam eden soy ilişkilerinin olduğunu gösterir ve mülkiyet konusundaki tartışmalar da bunu teyit eder. Dahası soy örgütlenmesi Barbarlığın aşağı safhasından daha önce varsa, bu durumda reislik kurumunun anaerkil bir niteliğe sahip olduğunu rahatlıkla söyleyebiliriz. Çünkü ataerkil bir toplumsal örgütlenmenin ortaya çıkışı, hayvan sürülerinin evcilleştirilmeye ve yetiştirilmeye başlandığı Barbarlığın orta, demirin eritilmesi sayesinde yapılmaya başlanan tarla tarımcılığı ve onun mümkün kıldığı servet birikiminin (toprağın kendisinin, onun üzerinde kurulan evin ve çalışan kölenin mülkiyet konusu olması) kendini gösterdiği Barbarlığın üst dönemleriyle yakından ilişkilidir. Ancak Morgan tam da düşündüğümüz şeyin yanlış olduğunu gösterircesine reisin görevlerinin ataerkil olduğunu söyler (Morgan, 1986: 186). Fakat reislik makamının geçişinin ataerkil ilkelere bağlı olduğunu hiçbir şekilde ifade etmez. Dahası onun anaerkil ve demokratik niteliğini sürekli olarak vurgular. Morgan'ın öne sürdüğü şeyi anlamamanın yolu belki de Malinowski'nin Trobriand adalarında yaşayan yerliler hakkındaki gözlemlerine müracaat etmekten geçer. Trobriand adalarında erkekler gibi kadınlar da toplumsal ayrıcalıktan yararlanırlar fakat bu ayrıcalıklar, güç kullanımı ve toprak sahipliğinin dışındadır (Malinowski, 1992a: 45).

Reislerin göreve getirilmesindeki demokratik süreç, onların azledilmesinde de işler. Yani soyun üyeleri isterse göreve gelmiş bu kimseleri azletme yetkisine sahiptirler. Kabile kurulunun da hem sachepleri hem de savaş reislerini görevden alma yetkisi vardır. Böylelikle sachemin ya da savaş reisinin olası bir boyunduruğundan soy üyeleri kurtarılır. Soyun üyelerinin iradeleri üzerinde oluşacak muhtemel bir ipotek bertaraf edilir.

2. Zenginlik

Trobriand adalarında gözlemlerde bulunan Malinowski, her köy topluluğunun bir altklana ait olduğunu ve bu altklanın en yaşlı erkek üyesinin de köyün başı yani reisi olduğunu belirtir. Şayet bir altklan diğer altklanlardan rütbe yani sosyal prestij açısından üstünse o zaman diğerlerinin de, bütün bölgenin de başı olur. Rütbe ile yani sosyal prestij ile reislik makamı birbiriyle bağlantılıdır. Bunun kökeninde rütbenin yani sosyal prestijin yüksek bir sosyal konum ve yönetme hakkını vermesi yatar (Malinowski, 1992a: 41). Yüksek bir konum ayrıcalığından, diğerlerinden daha üstün olan altklanın hem kadınları hem de erkekleri yararlanırken; yönetme ayrıcalığından yalnızca bu altklanın erkekleri yararlanırlar. Aynı şey mülkiyet ilişkilerinde de geçerlidir. Gerçi bütün köylülerin mülkiyet üzerinde belirli hakları vardır ama genel mülkiyet hakkı ve onun sağladığı övünç duygusu kadınlar dahil köybaşının yani reisin altklanındadır. Toplumsal rütbe yani prestij açısından üstte yer alan klanın kadınları da mülkiyetin sağladığı avantajdan yararlanırlar ancak onun üzerinde bir hak iddia edemezler çünkü kadınlar güç kullanımının, toprak sahipliğinin ve başka birçok ayrıcalığın dışındadırlar. Bundan dolayı onların, kabile toplantılarında yeri yoktur ve bahçe işlemeye, balık avına, kara hayvanları avına, denizaşırı seferlere, savaşa, törenlere, şenliklere bağlı olarak yapılan açık bir tartışmada sözlerini söyleyemezler (Malinowski, 1992a: 45).

Topluluk içerisinde reislik makamına yükselmenin bazı gerekçeleri vardır. Bunlardan bazıları; şölenler tertip etmek, katılanları yiyip içirmek, katkı sağlayanların ücretlerini ödemektir. Tüm bunlar için de reisin zengin olması gerekir. Gerçi topluluk üyeleri ona yılın avlanan ilk balığını ya da başka bir hayvanı, ilk sebzesini, özel cevizleri ya da meyveleri getirirler. Fakat bunlar önemli bir birikim oluşturmazlar (Malinowski, 1992a: 78, 113-114). Onun asıl birikimi poligamiden yani çokeşlilikten kaynaklanır.

İktidarını sürdürebilmek ve konumunun gerektirdiği yükümlülükleri yerine getirebilmek için reis zengin olmak zorundadır, bu ise Trobriand Adalarındaki sosyal koşullarda ancak çok-eşlilikle mümkündür. Töre poligamiyi (*vilayava*) bütün yüksek rütbeli erkeklere ve büyük saygınlığı olan erkeklere, sözelimi ünlü büyücülere hak olarak

görmüştür. Hatta bazı durumlarda sosyal konumu nedeniyle bir erkeğin çok karlı olması gereklilik ve yükümlülüktür. Bu bütün reisler için böyledir, yani az çok geniş bir bölgede iktidarı elinde bulunduran yüksek rütbeli her köybaşı için geçerlidir (Malinowski, 1992a: 113).

Trobriand adalarında yaşayan yerliler arasında çeyiz olarak adlandırılabilir bir geçim yardımı vardır (Malinowski, 1992a: 84-87; Reich, 1987: 77). Evlenen her kadına onun erkek kardeşi ya da ebeveynleri tarafından yıllık olarak geçim yardımı yapılır ve bu çeşitli yiyeceklerden olduğu kadar değerli taşlardan, baltalardan vs.'lerden de oluşur. Bu durumda birden fazla kadınla evlenme hakkına sahip olan reis, aldığı her kadın için ayrı bir geçim yardımı alır ve büyük bir birikim elde eder. Onunla da gerçekleştirilecek çeşitli etkinliklerin masraflarını karşılar.

Geçim yardımıyla birlikte birçok toplumsal ayırım ortaya çıkar. Birinci olarak erkek tarafı, kadın tarafından daha üstün olur. Çünkü kadın tarafından verilen hediyeler, erkek tarafında birikime yol açar. İkinci olarak verilen hediyelerin birikime yol açması reisin şahsında oluşur (çünkü birden fazla geçim yardımı alır) bundan ötürü reis ve onun ailesi ile topluluğun geri kalanı arasında eşitsizlik oluşur. Üçüncü olarak reis elindeki birikimi, kız kardeşinin oğluna vermeyi istemeyip de kendi çocuğuna bırakmaya çalışırsa ve bu durum zamanla tekrarlanırsa anaerkil yapıdan ataerkil yapıya geçilir (De Marchi, 1994: 191; Reich, 1987: 92).

Bir başkasına değil de şefe yönelik böyle bir imtiyaz tanınmasının sebebi ise onun, toplumun en çok ihtiyaç duyduğu şeyi sağlamasıdır. Şef, iyi bir savaşçıdır ve toplumun besin gereksinimini güvence altına almaktadır. PuriCoroadolar, Cainganglar, Jurua-Purus İpurinalar'ı gibi toplumlarda av eti en önemli bir besin kaynağıdır bundan dolayı en iyi avcıların, ustalıklarıyla orantılı olarak toplumsal statüleri ve siyasal "ağırlık"ları vardır. Liderin ilk görevi topluluğun refahını gözetmek olduğuna göre İpurina ya da Caingang şefinin de, içinde genellikle şefliğe layık erkeklerin bulunduğu en iyi avcılar grubuna mensup olması gerekir. Dolayısıyla, nasıl çokeşli bir ailenin ihtiyaçlarını ancak iyi bir avcı karşılayabilirse, toplumun ayakta kalmasını sağlayan en önemli ekonomik etkinlik olan avcılık da onu en iyi becerilere kesin bir siyasal ağırlık kazandırır. Kendisini besleyen en becerikli üyelerine çokeşlilik hakkı tanıyan toplum böylece bir bakıma geleceğini ipotek altına alır ve dolaylı olarak onlara liderlik şansı verir. Bununla birlikte, çokeşliliğin eşitçilikten uzak olduğunu ve her zaman toplumun fiili şefine yaradığını belirtmeliyiz (Clastres, 1991: 32-33).

3. Cömertlik

Şef, hem çokeşlilik ve onun sağladığı artı emek hem geçim yardımı hem de bir tür ilksel vergi olarak adlandırılabilir çeşitli besinler

vasıtasıyla önemli bir zenginlik elde eder. Şimdi bu fazlalığı başka insanları hoşnut edecek şekilde kullanırsa, onların saygısını kazanabilir, şeflik iddiasında bulunabilir. Yani şef cömert olmalıdır ve toplumdan aldığını yine topluma bağışlamalıdır: “Do ut des (veresin diye veriyorum)” (Malinowski, 1989: 33). Hediye ve karşı hediyein yerli topluluklarda egemen işleyiş normu olduğunu belirten Malinowski’den sonra araştırmalarını bu yönde derinleştiren Mauss; nasıl ki Trobriand adalarındaki kula’nın hediye değiş-tokuş sisteminin bir üst aşamasından başka bir şey değilse aynı şekilde potlaç’ın da Kuzeybatı Amerikan kıyılarındaki hediye alışverişinin devasa bir ürününden başka bir şey olmadığını belirtir (Mauss, 2005: 288). Potlaç’ın hediye verme, verilen hediyeyi alma, alınan hediyein karşılığının verilmesi zorunluluğu şeklinde üç temel boyutu vardır (Mauss, 2005: 278, 285, 287; Lévi-Strauss, 2005: 40). Hediye verme zorunluluğu, ileri gelen bir kimsenin ya da şefin, hediye vermesinin gerekli olduğunu belirtir. Hediyeyi alma zorunluluğu biraz anlaşılmaz durabilir ancak gerçekte hiç de böyle değildir. Verilen hediyeyi almamak, onun karşılığının verilemeyeceği anlamına gelir ve bundan dolayı bir ezikliği ima eder. Hediyein karşılığın verilmesi ise bir tür eşitlik anlamına gelir ve hediyein alınmasından kaynaklanan durumu telafi eder, insani onurun yeniden kazanılmasını sağlar.

Potlaç’ın ilk prensibi olan hediye verme zorunluluğu, şefin durumunu anlamamız açısından oldukça önemlidir. Bir şef kendisi, oğlu, damadı, kızı veya ölüleri için potlaç vermek zorundadır. Otoritesini kabilesi, köyü, ailesi üzerinde uygulayabilmesi ve şefler arasındaki konumunu koruyabilmesi için, ruhların kendisini ziyaret ettiğini ve talihin kendisinden yana olduğunu, talihin ona ve onun da talihine hakim olduğunu kanıtlaması gerekir. Bunu kanıtlayabilmesi için de talihin ona verdiği zenginliği harcaması, onu dağıtması ve böylece diğerlerini kendisinden aşağı gösterip onları “kendi gölgesine” alması gerekir (Mauss, 2005: 278-279). Diğer insanları kendi gölgesine alması şefin hakimiyetini belirtir ve bu da vermekle ilişkilidir. Çünkü vermek, üstünlüğü yani daha büyük ve daha yüksek olmayı (*magister*) belirtir; karşılığını vermemek ya da aldığından fazlasını iade etmemek ise kendini bağımlı kılmayı, başkalarının himayesine girmeyi, uşak haline gelmeyi yani küçülmeyi ve alt seviyelere düşmeyi (*minister*) ifade eder (Mauss, 2005: 361).

Güney Amerika kıtasında da aynı ilke geçerlidir. Şef ile ona bağlı olan topluluk üyeleri arasında da benzer ilişkiler hakimdir, şef onlara karşı cömert olmak zorundadır. Cimrilik ile iktidar bir arada yürümez, şef olabilmek için cömert olmak gerekir (Clastres, 1991: 29-30). Bororolar üzerine araştırma yapan Strauss, reisin bütün klanlardan gıda ya da mamul madde şeklinde bir takım katkılar aldığını ama bunları alırken

borçlandığını, bundan dolayı onun durumunun bir bankerinkine benzediğini belirtir. Elinden çok büyük bir zenginlik geçer ama onlara hiçbir zaman sahip değildir (Lévi-Strauss, 1994: 234). Yine Nambikwaralar için de benzeri durum söz konusudur. Bu topluluklarda cömertlik, iktidarın birinci ve başlıca aracıdır. Eli açıklık yeni bir reisten beklenen temel bir niteliktir. Bir reis “Artık vermiyorum! Cömertlik bitti! Bir başkası benim yerime versin” diyebilecek duruma geldiyse kendi konumundan şüphe etmelidir (Lévi-Strauss, 1994: 326; Clastres, 1991: 29).

Cömertlikle ilişkili tartışmalara, Mauss’un hediye ve karşı-hediye ilişkisi bağlamında ataerkil nitelikli modern topluma dair analizlerde de rastlamaktayız. Konuyla ilişkili analizlerden ilki Pierre Bourdieu’ya aittir ve onu simgesel sermaye kavramıyla ilişkili olarak açıklamıştır. Simgesel sermaye, kapitalizmin hegemonyasına karşı mücadele yöntemlerinden birisidir (diğeri ise neoliberalizmin artan egemenliğine karşı ulus devletin kazanımlarının korunmasıdır). Kapitalizmin hegemonyasına karşı Bourdieu, iyi niyet ekonomisinin geliştirilmesinden yanadır (Bourdieu, 2006a: 9-12, 33-34) İyi niyet ekonomisi ise simgesel sermaye ile ilişkilidir ve onun iki temel yönü vardır. Birinci olarak simgesel sermaye, kapitalizmin çıkarıcı insan tipi olan homo-economicus’a karşı çıkmayı amaçlar (Bourdieu, 2006b: 188, 196-197). İnsan yalnızca çıkarının peşinde koşan ve devamlı olarak daha fazlasını almanın peşinde olan bir varlık değildir. Aynı zamanda bir erdem, onur varlığıdır ve bundan dolayı da hediyeleşen, aldığı hediye için karşılığını veren bir varlıktır (Bourdieu, 2013: 57-59). Simgesel sermayenin ikinci yönü, sermayenin kapitalizmde olduğu gibi yalnızca maddi olanı belirtmemesidir. Bourdieu’ya göre toplum çeşitli alanlardan oluşur ve bir alanda bulunan yerleşik gruplarla alana yeni girenlerin mücadelesi de onun içerisinde bulunan enerjiyi ele geçirmek içindir. Buradaki enerji, o alanda geçerli olan sermayeyi ifade eder ve o yalnızca maddi niteliğe sahip değildir: Ekonomik, sosyal, kültürel vb. sermaye. Görünürde her ne kadar maddi sermayenin özellikle de paranın egemenliğinden bizi kurtarıyor gibi görünse de simgesel sermaye aslında bizi daha büyük bir açmazın içerisinde, bütün alanların sermayeleri olduğunu ve onları ele geçirmek için mücadelelerin yapıldığını söylemeye götürmektedir.

Hediye ve karşı-hediye arasındaki ilişki üzerine eğilen ve onu modern topluma uygulayan bir diğere önemli isim ise Bataille vasıtasıyla Mauss’a bağlanan Baudrillard’dır (Yibing, 2012). Ona göre yerli topluluklarda egemen olan şey, iktidarın tek taraflı bir edimden oluşmasıdır. Yani iktidar karşılığını almadan vermekle oluşur (Baudrillard, 2013: 73). İlkel topluluklarda iktidarın kökeninde yatan bu ilişki, bütün her şeyin, ekonominin de belirleyicisidir. Ekonomi ise iktidarı tanımlamaya yarayan terimleri tersine çevirerek iktidarın gerçek yapısını gizlemeyi başarmıştır. İktidar tek yönlü bir verme biçimiymiş; ekonomi bunun tam tersini yapmış

yani iktidarı tek yönlü bir alma ve sahiplenme biçimi üzerine oturtmaya çalışmıştır (Baudrillard, 2011a: 84). Sermaye emekçileri ölümüne sömürmektedir. Ancak onun paradoksal bir şekilde yaptığı en büyük kötülük, onlara ölme hakkı tanımamasıdır. Onların ölümlerini geciktirmek, köleleşmelerine yol açmaktadır ve yaşamın çalışarak geçirilmesi gibi onları sonu gelmeyen bir sefilliğe mahkum etmektir (Baudrillard, 2011a: 79).

4. Bilgi ve Beceri

İlkel topluluklarda ekonomik anlamdaki birikimin gerekliliklerinden olan çökeşlilik ve onun sağladığı iki tür gelir kaynağının (çok sayıda eşin emeğine ve geçim yardımına bağlı olanların), ayrıca ilksel verginin; bir başkasına değil de şefe, şef olabilecek kimseye verilmesinin sebebi, onun bilgisi ve becerisidir. Şef, diğer topluluk üyelerinden avcılık konusunda daha bilgilidir ve daha çok beceriye sahiptir. Topluluğun en çok ihtiyaç duyduğu şey ise geçimin güvence altına alınmasıdır. Bundan dolayı tam da bu ihtiyacın giderilmesinde, geçim ihtiyacının karşılanmasında önemli rol oynayan kimseye topluluğun diğer üyelerine sağlamadığı avantajlar sağlar (Clastres, 1991: 33).

Bilgi ve bu bilgiye dayanan tecrübe olmadan hiçbir toplum yaşayamaz. Bu nedenle bilgi ta en başından beri her topluluğun, kültürün arkaplanında yer alır. Uzmanlık bilgisi ve tekniğe egemenlik, sosyolojik açıdan da her tur liderliğin ve unun beşiğidir. Bir avcı topluluğunu yönetmeyi bilen, bir göçü ya da kampın yerini değiştirmeyi becerebilen veya uzaklara bir ticaret seferi örgütleyebilen kişi doğal liderdir (Malinowski, 1992b: 161). Nambikwaralar'da bir şef, hem göçebelik hem de yerleşik dönemin gerekliliklerini karşılayabilecek bilgi ve beceriye sahip olmalıdır. Kurak mevsimdeki göçebe yaşamın başlangıç hazırlıklarını düzenleyebilmeli, güzergâhları saptayabilmeli, durak yapılacak yerleri ve oralarda ne kadar kalınacağını belirleyebilmelidir. Avlanmaya, balığa çıkmaya, toplama ya da koparma seferleri düzenlenmesine karar verebilmeli ve obanın komşu gruplarla nasıl bir politik tavır izleyeceğini belirleyebilmelidir. Yağmur mevsiminin yerleşik yaşamında ise bahçeciliği yönlendirebilmeli, ekilecek bitkileri seçebilmeli, topluluğun uğraşlarını mevsimin gereklerine ve olanaklarına göre yönlendirebilmelidir (Lévi-Strauss, 1994: 325). Kendi grubu ile komşu grupların dolaştığı toprakları iyi bir şekilde bilmelidir. Av yapılacak yerleri, yaban meyve ağaçlarının bulunduğu korulukları tanımalıdır. Sürekli olarak keşfe çıkmalı, çevreyi kolağan etmeli, grubunun etrafında dönmelidir. Böylece hangi grubun dost hangisinin düşman olduğunu öğrenmeli ve ona göre hareket etmelidir (Lévi-Strauss, 1994: 327).

Bilgi ile iktidar arasındaki ilişkiye yazıyı bulması dolayısıyla uygarlığın başlangıcı olarak görülen Sümer toplumunda da rastlamaktayız. Sümer toplumunda bir kralın, kentin çeşitli yerlerinde bulunan tapınaklarda gözlemci rahipleri vardır. Onlar sürekli olarak gökyüzündeki hareketleri gözlemlerler ve edinmiş oldukları verilere göre krala rapor verirler (Bottéro, 2005: 194-195). Kral da onların verdiği bilgiye göre savaşa ya da barışa karar verir. Yine Antik Yunan'da toplumu kral, bekçiler ve halktan oluşan üçlü bir tabaka şeklinde bölen Platon; halkın ölçülülük, bekçilerin cesaret, bekçiler arasından çıkan kralın ise bilgelik erdemine sahip olması gerektiğini belirtir (Platon, 2006: 428e-433b).

Modern toplumlara dair analizinde ise Baurdillard, Foucaultçu bir iktidar anlayışının, iktidarın devlet kurumuyla özdeşleştirilmemesinin, bütün topluma yayılmış ilişkiler ağı olarak kabul edilmesinin aslında onun sonunun yaklaştığı anlamına geleceğini belirtir. Böylesi bir iktidar, sürekli olarak artan ve her yeri ele geçiren kanser hücrelerine benzer. Eğer iktidar genelleşiyor ve artık bütün düzeylerde saptanabiliyorsa, kendisi de kansere yakalanmıştır ve kokuşma aşamasındadır (Baudrillard, 2011b: 64). Baudrillard'ın eleştirisi, Foucault'nun iktidarı tanımlama tarzına yöneliktir. Foucault ise devlet kurumuyla özdeşleştirilen ve bastıran bir iktidar anlayışının geride kaldığını, onun yerini daha sinsi ve kuşatıcı bir iktidar mekanizmasının aldığını belirtir.

İktidarın tek işlevinin bastırmak olsaydı ve yalnızca sansür, dışlama, engel, içe atma kipiyle işleseydi yani yalnızca negatif bir biçimde uygulanıyor olsaydı çok dayanıksız olacağını belirten Foucault'ya göre iktidar eğer güçlüyse, arzu düzeyinde ve bilgi düzeyinde pozitif etkiler ürettiği için böyledir (Foucault, 2003: 42). Belki de bilginin, ancak iktidar ilişkilerinin askıya alındığı yerde mümkün olacağını ve bilginin ancak onun emirlerinin, taleplerinin ve çıkarlarının dışında gelişebileceğini öne süren bir gelenekten vazgeçmek gerekmektedir. İktidarın bilgi ürettiğini, iktidar ve bilginin birbirlerini doğrudan içerdiklerini, iktidar ilişkilerini varsaymayan bir bilginin ve bilgiye dayanmayan bir iktidarın olamayacağını kabul etmek gerekir (Foucault, 2013: 65).

5. Uzlaşma

Reisin sahip olduğu bu bilgi bir başka şey için daha gereklidir ve o da oldukça önemlidir. Kendisine bağlı olan topluluğun bütünlüğünü tesis edebilmelidir, bu da muhtemel çatışmaları veya hakaretleri engelleyerek gerçekleştirilebilir. Reis topluluğun parçalanmasına ve diğer gruplar karşısında bölünüp zayıflamasına karşı grubun içsel uyumunu tesis etmelidir.

Tupinambalar'da zorlamaya değil, consensus omnium'a dayanan normal, sivil iktidar bütünüyle barışçı bir yapıya sahiptir; bu iktidarın işlevi

de aynı ölçüde barışçıdır: Şefin görevi, topluluk içinde barış ve uyumun egemen olmasını sağlamaktır. Şef tartışmaları yatıştırmak, anlaşmazlıkları tatlıya bağlamakla yükümlüdür; üstelik bunları zaten sahip olmadığı ve kendisine tanınmayan bir güce başvurarak değil, yalnızca saygınlığına, adilliğine ve belagatine güvenerek yapar. O, cezalandıran bir yargıçtan çok, uzlaştırmaya çalışan bir hakemdir. Bu durumda şefliğin yargı işlevlerinin sınırlı olması şaşırtıcı değildir; şef hasımları barıştırmayı başaramazsa anlaşmazlığın *kan* davasına (*feud*) dönüşmesi kaçınılmazdır (Clastres, 1991: 29).

Nambikwaralar'da gözlediğimiz olgular, psikanalizin beslendiği verileri yanırlamaktadır. Psikanalize göre yerli topluluklardaki reis prototipi simgesel bir babadır ve devletin ilksel biçimleri bu yapıdan türemiştir. Oysa burada, iktidarın temelinde, biyolojik olaylardan farklı bir unsur öne çıkaran bir davranış görüyoruz: bu davranış rıza göstermedir. Rıza, iktidarın hem kökeni hem de sınırınıdır. Siyasal ilişkiler burada tersine, bir yandan reisin yetkesi ve yeteneği, öte yandan da grubun hacmi, uyumu ve iyi niyeti arasında bir tur dengeden ibarettir. Bütün bu etmenler birbirlerini karşılıklı olarak etkiler (Lévi-Strauss, 1994: 330).

6. Hitabet

Topluluk içerisindeki uzlaşmaları çözebilmek için sahip olduğu bilgi ve beceriyi reis, profesyonelce kullanabilmelidir. Bunun için de söz sanatlarında uzman olması gereklidir çünkü iyi bir ikna bunlara bağlıdır. İlkel toplum özü gereği, şiddetin egemenlik doğuracağını bilir. Bildiği için de emretme gücü ile şefliği sürekli birbirinden ayrı tutmaya çalışır. Onların arasındaki çizgiyi, sınırı koruyan unsur ise sözün alanıdır. Şefi salt sözün alanına yani şiddetin tam karşıtı bir alana hapseden kabile, her şeyin yerinde olmasını güvenceye alır. İktidarın ekseninin toplumun bünyesi dışına kaymasını ve herhangi bir güç değişikliğinin toplumsal düzeni bozmasını önler. Şefin konuşma görevi, şefin kabileye sürekli sunmak zorunda olduğu bu söz akışı, onda hiçbir zaman bitmeyecek olan borcunu hatırlatan ve hatibin iktidara geçmesini yasaklayan bir güvencedir (Clastres, 1991: 127). Asıl iktidara sahip olan toplumdur ve şefin buradaki rolü, söz vasıtasıyla o topluluğun geçmişteki atalarının yapıp-etmelerinin övgü dolu sözlerle anlatılmasıdır. Topluluğun devamını sağlayan egemen normların sabah ve akşam vakitlerinde üyelere hatırlatılmasıdır. Sözelimi Pilaga, Şerente, Tupinamba şefleri her gün, halklarını geleneklere göre yaşamaya davet eden bir konuşma yaparlar. Çünkü söylevlerinin konuları onların "barış mimarı" kimliğiyle yakından ilgilidir. Bu söylevlerin konusu barış, uyum ve onur gibi tüm kabile üyelerinde bulunması istenen erdemlerdir (Clastres, 1991: 30).

Uygar Antik Yunan toplumunda sofistlerin önem kazanmaları da ticaretin canlanması, demokratik düzenlerin oluşması ve yönetici olacak kimselerin halkı ikna edebilmek için iyi bir hitabete sahip olmaları gereksiniminden doğmuştur. Onların aradıkları ikna sanatlarını sofistler para karşılığında öğretmiştir. Yine Aristoteles'in politikasını bir başka şekilde daha okuyabiliriz: Bir gösteri ve kanıtlama tarzı olarak hitabet. Genel olarak iki tür söylev olduğundan bahseden Aristoteles (1995: 1418a-1418a5) bunlardan birisinin mahkemelerde, diğerinin ise açık alanlarda yapıldığını belirtir. Adli söylev, doğru olanla ya da artık doğru olmayanlarla ilgilenir, onun için beklenmedik herhangi bir şey söz konusu değildir. Beklenmedik şeyin gerçekleşme olasılığı politik hitabette daha fazladır çünkü o gelecek olaylarla ilgilenir. Geçmişin olayları ise politik hitabetin savunduğu şeyleri kanıtlamaya yarayan örnekler olarak kullanılırlar. Adli söylev için uygun olan örtük tasım iken; politik hitabet için uygun olan "örnek"ler vasıtasıyla kanıtlamaktır.

Sonuç

Seçim yoluyla şefin iktidarı ele alışının özellikle de sachem'liğin ortaya çıkışının en az soy örgütlenmesi kadar eski olduğunu belirten Morgan'ın analizlerinde devletin oluşumu çok sonraları gerçekleşmiştir. Morgan'ın devletten anladığı şey, her şeyden önce mekâna bağlı olarak örgütlenen bir kurumlar topluluğudur. İnsanların mekâna bağlı örgütlenmelerinin ortaya çıkabilmesi ise onların bir arada toplanabilmeleri için gerekli olan besinlerin temin edilmesine bağlıdır. Çok sayıda insanın aynı yerde yaşayabilmesi için gerekli olan besinlerin karşılanması ise büyük ölçekli tarımın yapılmaya başlanmasıyla mümkün hale gelir. Morgan'ın bu tespitini 19.yüzyılın son dönemlerinden itibaren Sümer uygarlığıyla ilgili yapılan çalışmalar da teyit etmektedir. Tufan sonrası dönemde bir yandan oluşan bataklıkların kurutulmasıyla diğer yandan da şurada burada düzensiz olarak akan suların kanallar vasıtasıyla düzenli hale getirilmesiyle birlikte büyük ölçüde tarım yapılabilir olmuştur. Aynı yerde çok sayıda insanın yaşaması mümkün olmuştur ve onlar arasındaki çatışmaları düzenlemek için de merkezi bir kurum olarak devlet ortaya çıkmıştır (Kramer, 2000: 423; Çığ, 1996: 15; Bottéro, 2012: 229-230; Nissen, 2004: 84-85; Bauer, 2013: 27).

Devletin ortaya çıkmadığı yerli topluluklarda zenginlik öncelikle şefin iktidarına yönelik meşruiyetin oluşması için onun tarafından yapılacak cömertçe harcamalar ve bağışlar için gereklidir. Belirleyici olan şey ise zengin olup vermektir. Üstün olmak için vermek, vermek için ise zengin olmak gerekir. Hediye-karşı hediye arasındaki ilişkiyi bir terazinin kefeleri gibi düşünürsek; hediyenin verilmesi kefeleler arasındaki denge durumunu bozar ve onu verenin lehine bir üstünlük kazandırır. Hediyeyi alanın ise terazinin diğer kesesini denge haline getirmek için onun karşılığını vermesi

gerekir, insani eşitliği ancak bu şekilde sağlayabilir. Reis olmayı düşünen kimsenin ise hesapsızca yani karşılığını alacağını düşünmeden, karşılıksız olarak bağışlarda bulunması gerekir. Bu da onun topluluğun diğer üyeleri karşısında üstün olmasını sağlar.

Bilginin yerliler arasındaki bir kimseye iktidarın yolunu açmasının nedeni onun, topluluğun varlığını sürdürmesiyle yakından ilişkili olmasıdır. Şef avlanma konusunda iyi bir düzeyde bilgi sahibidir böylelikle topluluğun ihtiyaç duyduğu besin araçlarını onlara sağlar. Fakat şef aynı zamanda söz sanatlarında da bilgi sahibidir bunun sayesinde de grubun içsel bütünlüğünü garanti altına alır.

Şefin uzlaştırıcı olması onun iktidarının zora dayanmadığını yani şiddet araçlarını elinde bulundurmadığını, sahip olduğu şeyin yalnızca prestije bağlı olduğunu gösterir. Ancak gerçekte bu çıkarım sorunludur. Her ne kadar demir eritmenin bilgisinin edinildiği ve gelişkin, dayanıklı araç-gereçlerin yapılabildiği aşama Morgan'a göre tarla tarımcılığının yapılmaya başlandığı Barbarlığın üst dönemine tekabül etse de gerçekte ondan çok daha öncesinde demirin çeşitli şeylerde kullanıldığını söyleyebiliriz. Yabanılığın orta ve üst dönemlerinde avcılığın öğrenilmesinin ve yapılabilmesinin yolu çeşitli delici, kesici aletlere sahip olmaktan geçer. İktidar bu araç-gereçler vasıtasıyla şiddet araçlarına sahip olabilir ve topluluğa karşı zorba iktidarını dayatabilir. Oysa durumun böyle olmadığını görüyoruz. Zora dayalı bir iktidarın yerliler arasında gelişmemesinin temel sebebi, topluluğun bunun farkında olması ve ona fırsat vermemesidir. Topluluk savaş mı istiyor, şef de savaşmalı o da en önde. Topluluk barış mı istiyor, şef de barışma yanlısı olmak zorundadır (Clastres, 1991: 28). Şayet buna uygun hareket etmezse, topluluğun değil de kendi bireysel amaçlarının ya da intikamlarının peşinden koşarsa, topluluk destek vermediği gibi onu görevinden azleder.

Yerli topluluklarda iktidarın meşruiyetini sağlayan gerekçeleri genel olarak değerlendirdiğimizde seçime dayalı olarak topluluğun gücünün devredilmesine Antik Yunan'da ve modern demokrasilerde rastlarız. Fakat geçmişte olduğu gibi bugün de dünyanın çeşitli yerlerindeki demokratik olmayan sistemlerde böylesi bir gücün devredilmesi mekanizmasının geçerli olduğunu söylemek mümkün değildir. Zenginlik ile iktidar arasındaki ilişki bugün bile geçerlidir. İktidara erişen kimse hem bu sürece kadar hem de bundan sonrasında cömertçe davranır. Bir kez iktidarı ele geçirdikten sonra onu elinden kaçırmamak için kendisini destekleyen kitlenin yararına yasalar çıkarmaya çalışır ve bu durum Hayek'in Amerika için belirttiği üzere belirli grupların çıkarları adına diğerlerinin menfaatlerinin zarar görmesine dahası genel olarak insanların davranışlarına müdahaleye neden olur (Hayek, 1995:

97-102). Bilgi ile iktidar arasındaki ilişki ise artık tersine dönmüştür. Daha önceden bilgi, halk karşısında iktidarın bir önceliği idi. Bilgiye sahip olan iktidardı ve alacağı kararlarda da doğru ya da yanlış olsun buna göre davranıyordu. Ancak kitle iletişim araçları (radyo, televizyon vb.) değil, kitle öz-iletişim araçlarının (bilgisayar, internet, cep telefonu vb.) gelişimiyle birlikte durum değişmiştir ve bireyler de artık bilginin oluşum sürecine katılmaktadırlar (Castells, 2016: 92). Attıkları bir mesaj ya da çekmiş oldukları bir video sayesinde milyonlarca takipçiye ulaşabilmekte böylelikle de kamuoyunu belirleyebilmektedirler. İktidar sahipleri ise daha agresif bir pozisyonadırlar ve bireylerin eline koz verip de kendilerinin aşağıya edilmelerine fırsat tanımamak için uğraşmaktadırlar. Uzlaşmayı ise modern iktidarlar, sahip oldukları gücün herkesin yararına olduğunu bundan dolayı da evrensel olduğunu göstererek tesis etmeye çalışırlar. Fakat bu evrensel yararın gerçekten öyle mi yoksa belli bir grubun çıkarlarının genişletilmiş hali mi olduğunu ortaya koymak dikkatli bir araştırmanın sonucunda mümkün olabilir. Söz sanatlarında usta olmak, karşıdaki kimseleri ikna etmek bunun için de güçlü bir hitabete sahip olmak, iletişim araçlarının en ücra köşeye kadar ulaşmayı mümkün kıldığı dünyamızda daha gerekli hale gelmektedir. Çünkü daha fazla sayıda insan, daha çok sayıda anlaşmazlık, çatışma demektir. Bu tür uyumsuzlukları, dirençleri ortadan kaldırmak için de daha ikna edici olmak gereklidir.

Kaynakça

- Aristoteles (1995). *Retorik*, Çev: Mehmet H. Doğan, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Baudrillard, Jean (2011a). *Simgesel Değiş Tokuş ve Ölüm*, Çev: Oğuz Adanır, İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi.
- (2011b). *Sanat Komplosu*, Çev: Elçin Gen – Işık Ergüden, İstanbul: İletişim Yayınları.
- (2013). *Üretimin Aynası*, Çev: Oğuz Adanır, Gözden Geçirilmiş Yeni Basım, İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi.
- Bauer, Susan W. (2013). *Antik Dünya: İlk Kayıtlardan Roma'nın Dağılmasına*, Çev: Mehmet Morali, İstanbul: Alfa Yayınları.
- Bottéro, Jean (2005). "Astroloji Mezopotamya'da Doğdu", *Eski Yakındoğu: Sümer'den Kutsal Kitap'a*, Edit: Jean Bottéro, Çev: Adnan Kâhiloğulları-Pınar Güzelyürek-Lale Arslan Özcan, Ankara: Dost Yayınevi, 186-199.
- (2012). *Mezopotamya: Yazı, Akıl ve Tanrılar*, Çev: Mehmet Emin Özcan-Ayten Er, II. Basım, Ankara: Dostkitabevi Yayınları.
- Bourdieu, Pierre (2006a). *Karşı Ateşler*, Çev: Halime Yücel, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

- (2006b). *Pratik Nedenler*, Çev: Hülya Uğur Tanrıöver, II. Basım, İstanbul: Hil Yayın.
- (2013). *Seçilmiş Metinler*, Türkçe Söyleyen: Levent Ünsaldı, Ankara: Heretik Yayıncılık.
- Castells, Manuel (2016). *İletişim Gücü*, Çev: Ebru Kılıç, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Clastres, Pierre (1991). *Devlete Karşı Toplum*, Çev: Mehmet Sert-Nedim Demirtaş, İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Çığ, Muazzez İ. (1996). *Sumerli Ludingirra*, İstanbul: Kaynak Yayınları.
- De Marchi, L. (1994). *Reich'in Düşünsel Yaşamı*, Çev: Bertan Onaran, İstanbul: Payel Yayınevi.
- Foucault, Michel (2003). *İktidarın Gözü: Seçme Yazılar 4*, Çev: Işık Ergüden, II. Basım, İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- (2013). *Hapishanenin Doğuşu*, Çev: Mehmet Ali Kılıçbay, IV. Basım, Ankara: İmge Kitabevi.
- Hayek, Friedrich A. (1995). *Kanun, Yasama Faaliyeti ve Özgürlük, Sosyal Adalet Serabı: Cilt II*, Çev: Mustafa Erdoğan, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Kramer, Samuel N. (2000). *Sümerlerin Kurnaz Tanrısı Enki*, Çev: Hamide Koyukan, İstanbul: Kabalcı Yayınevi.
- Lévi-Strauss, Claude (1994). *Hüzünlü Dönenceler*, Çev: Ömer Bozkurt, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- (2005). "Marcel Mauss'un Eserine Giriş", *Sosyoloji ve Antropoloji*, Marcel Mauss, Çev: Özcan Doğan, Ankara: Doğu Batı Yayınları, 15-53.
- Malinowski, Bronislaw (1989). *İlkel Topumlarda Cinsellik ve Baskı*, Çev: Hüseyin Portakal, İstanbul: Kabalcı Yayınevi.
- (1992a). *Vahşilerin Cinsel Yaşamı*, Çev: Saadet Özkal, İstanbul: Kabalcı Yayınevi.
- (1992b). *Bilimsel Bir Kültür Teorisi*, Çev: Saadet Özkal, İstanbul: Kabalcı Yayınevi.
- Mauss, Marcel (2005). *Sosyoloji ve Antropoloji*, Çev: Özcan Doğan, Ankara: Doğu Batı Yayınları.
- Morgan, Lewis H. (1986). *Eski Toplum I*, Çev: Ünsal Oskay, İstanbul: Payel Yayınevi.

Nissen, Hans J. (2004). *Anahatlarıyla Mezopotamya: Yakın Doğu Arkeolojisi'nin İlk Dönemleri* (İ.Ö. 9000-2000), Çev: Z. Zühre İlkelen, İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları.

Platon (2006). *Devlet*, Çev: Cenk Saraçaoğlu-Veyssel Atayman, İstanbul: Bordo Siyah Yayınları.

Reich, Wilhelm (1987). *Cinsel Ahlakın Boy Göstermesi*, Çev: Bertan Onaran, II. Basım, İstanbul: Payel Yayınevi.

Yibing, Zhang (2012). *Derrida'nın Marx Hayaletleri-Baudrillard ve Debord'un Yeni Toplumu*, Çev: Aylin Muhaddisoğlu, İstanbul: Kalkedon Yayınları.

